

**ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФОЛЬКЛОРУ СЕЛА АПОЛЯНКА
УМАНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ
(за матеріалами фольклорно-етнографічної експедиції)**

а) Постановка проблеми у загальному вигляді. Національна доктрина розвитку освіти, Державна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття), Концепція педагогічної освіти, Закон України «Про вищу освіту», Концепція національного виховання, а також концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді наголошують на використанні українського фольклору у системі освіти і виховання. Зокрема, у Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2015 – 2019 рр. зазначено: «Національно-патріотичне виховання має на меті формування національно-патріотичної свідомості, а саме: особистісної ідентифікації зі своєю нацією, віри в духовні сили та майбутнє країни, волі до праці на користь народу; усвідомлення моральних та культурних цінностей; знання історії, звичаїв, обрядів, символіки як всієї країни так і її регіонального різноманіття. Головною домінантою національно-патріотичного виховання дітей та молоді є формування в особистості ціннісного ставлення до суспільства, держави та самої себе; відчуття своєї належності до України, усвідомлення єдності власної долі з долею своєї країни; активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції» [4].

б) Аналіз останніх досліджень і публікацій в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Усна народна творчість – неоціненне багатство кожного народу, вироблений століттями погляд на життя, суспільство, природу, показник його здібностей і таланту. Сучасний погляд на зміну ставлення до ідейних та духовних цінностей, вироблення нових морально-етичних критеріїв спонукало нас підійти до наукового аналізу проблеми вивчення фольклору в загальноосвітній школі.

Вивчення творів усної народної творчості має важливе виховне значення. Про це наголошували класики педагогічної майстерності Григорій Ващенко, Василь Сухомлинський, Костянтин Ушинський, Антон Макаренко та ін., ця думка постулює у дослідженнях сучасних науковців Ольги Сухомлинської, Наталії Сивачук, Володимира Кузя, Галини Кловак та ін. Актуальним у наукових працях є питання педагогічного потенціалу фольклору, його значення у процесі становлення національного шкільництва, збереження фольклорної пам'яті [1; 4; 5; 6].

Нині актуальною є проблема викладання регіонального фольклору в загальноосвітніх навчальних закладах. Відомо, що без опанування новим поколінням традицій українського народу, обрядових пісень і танців, ігор, казок і легенд, прислів'їв та приказок, його свят і розваг неможливо виховати громадянина-патріота своєї держави. І цю потребу часу повинні розуміти

вчителі наших шкіл, щоб глибоко й різнобічно висвітлювати питання про взаємозв'язок літератури й фольклору.

в) Формулювання цілей статті. Розвиток творчого потенціалу молодого покоління трактується сьогодні як одне із головних освітніх завдань. Тому наше дослідження має на меті здійснити комплексний аналіз фольклорної спадщини села Аполянка Уманського району Черкаської області та довести важливість етнорегіональних традицій в процесі навчання та виховання учнів загальноосвітньої школи.

з) Виклад основного матеріалу дослідження. Формування суспільства не можливе без культурних явищ і традицій минулого. Комплексне розуміння фольклору як важливої частини генетичної культурної пам'яті ставить його на належний рівень функціонування в системі інтелектуального, естетичного і культурного виховання народу.

Пошукова робота студентів-філологів з фольклору, керівництво якої здійснюють співробітники науково-дослідної лабораторії «Етнологія Черкаського краю» (керівник – кандидат педагогічних наук, професор Сивачук Наталія Петрівна) Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини є важливим засобом прилучення студентів до української народної культури, виховання їх на кращих народних традиціях, формування учителів нової національної школи. Безпосереднє знайомство студентів з народною творчістю, спостереження над її побутуванням сприяє вихованню їх національної свідомості й патріотизму.

Щороку, восени, студенти факультету української філології мають прекрасну нагоду відчути себе фольклористами-дослідниками в різних селах історичної Уманщини.

Зокрема, під час фольклорної практики, яка проходила в селі Аполянка Уманського району Черкаської області студенти 14, 15 груп разом з керівниками, доцентами кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання Гончарук Валентиною Анатоліївною та Мамчур Наталією Сергіївною, мали можливість поринути у благословенну стихію старовинних обрядових пісень, причаститись музикою материнської діалектної мови, засвоїти безліч фразеологізмів, привітань, побажань, зразків віншування, традиційних формул національного етикетного мовлення, які збагатять мову майбутнього вчителя.

Як показало опитування респондентів, про історію виникнення села Аполянка існує чимало легенд. Зі слів місцевої жительки Дем'яченко Галини Гнатівни записана така інформація: «Село, як ви бачите, розлоге і схоже на поляну. Раніше його так і називали – Поляна, Полянка. Але одного вечора, коли двоє чоловіків прогулювалися вулицями села, один запитав: «А де ми зараз є?», інший відповів, що забув. Через декілька хвилин, один з них вигукнув: «А, Полянка». З того часу і почали називати це село Аполянка, а мешканців – аполянами» [2, с. 25].

У селі є ліс, називають його Панським, через те, що колись, він належав багатому пану. Окрім цієї назви ліс називають Березовим через велику кількість

беріз. Село пролягло вздовж річки Ревухи, яку селяни бережуть, адже вода тут, на диво, дуже чиста.

Чимало фольклорного матеріалу пощастило записати від Симчук Ліди Ларіонівни, 1932 року народження. Бабуся – корінна жителька села Аполянка, як тут кажуть, – «месна» [2, с. 25].

Симчук Ліда Ларіонівна у 13 років пішла на роботу, працювала на фермі. У сім'ї було шестеро дітей, на даний час залишилось тільки двоє – вона та її сестра. У 18 років дівчина вийшла заміж, подружнє життя склалося добре, з чоловіком прожили 63 роки.

Розповідаючи про своє життя, респондентка згадувала, що час для відпочинку іноді знаходили. Ліда Ларіонівна поділилася деякими спогадами про свято Івана Купала: «Атрибутом цього свята було гільце. Зазвичай його робили з гілок вишні, уквітчували, прикрашали цукерками (канхветами), ягодами. Увечері ходили до річки, до іншого села, дівчата плели віночки, а хлопці, бешкетуючи, забирали їх. Дівчата співали пісень, одна з яких «На Івана Купала ластівонька купалась»:

*Ой на Купайла, на Купайла
Там ластівочка купалася,
На бережечку сушилася
Дівка Яринка журилася,
Що ще рушничків не на пряла,
А вже Богданка сподобала.*

Часто примовляли :

– Купайло, Купайло!

Де ти зимувало?

– Зимувало в лісі,

Ночувало в стрісі,

Зимувало в пір'ячку,

Літувало в зіллячку.

«Ну звісно, як ж без ворожіння? Правда, дівчата? – наголосила Ліда Ларіонівна. – Нам тільки дай привід поворожити, а тут ще й таке свято, коли, кажуть, всі надприродні сили зібрались, аби також відсвяткувати Івана Купала. Ворожіння на вінках – найголовніше гадання цього дня. Дівчата плетуть вінки з різних трав і квітів. Віночки пускали на воду, і до якого берега віночок приб'є – там і потрібно виглядати нареченого». Коли пускали вінки співали пісні:

*Заплету віночок,
Заплету шовковий,
На щастя, на долю,
На чорнії брови.
Та й пуцу віночок
На биструю воду,
На щастя, на долю,
На милого вроду.
Ой пливи, віночку,
Тихо за водою,*

*На щастя, на долю,
Милому за мною.
Ой поплив віночок
Тихо за водою,
Серденько дівоче
Забрав із собою,
Ой пливи, віночку,
Та по синій хвилі,
До тієї хати,
Де живе мій милий [2, с. 39].*

Неля Павлівна розповіла свою доленосну купальську пригоду: «Іноді хлопці, аби насолити дівчатам, перехоплювали вінки. Я на Івана Купала, коли було мені років 17, також пускала вінок. І мій вінок перехопив один парубок. Я його не любила страх, такий він мені завжди відчужений був. Дуже я засмутилась, коли побачила, що вінок мій у нього. І що ви думаєте? Прожили ми з ним аж 40 років». Аби не переплутати вінки, аполянські дівчата чіпляли до них яскраві стрічки різних кольорів [2, с. 41].

Жителі села Аполянка говорять, що в ніч перед Івановим днем злітається на шабаш нечиста сила у Панському лісі. Також вірять селяни і у легенду про цвіт папороті. І найсміливіші відчайдухи ідуть до лісу, аби відшукати її. Неля Павлівна розказала купальську легенду: «Жив у селі колись дід, Іван Купало. І була у нього дуже гарна дочка, завжди допомагала йому, і вродою осліплювала вона усіх жителів села. Але у неї була дуже зла мачуха, яка була відьмою. І одного вечора бідна дівчина побачила, як та чаклує. Мачуха, щоб дівка нічого не розказала батькові, заколдувала її, і перетворила в папороть. Довго шукав батько донечку – і не знайшов, а коли помирав, сказав такі слова: «Знайдіть мою донечку, і вона подарує вам щастя». З того часу і шукають квітку папороті, але на моєму віку її ще не знайшли» [2, с. 40].

Осінь, як кажуть, – «пора весіль». От і в селі Аполянка весілля справляють переважно восени. Пишний український весільний обряд, ще добре зберігається в пам'яті старших людей, однак усе менше чути на весіллях традиційних пісень. І селяни роблять усе можливе, аби старі традиції святкування цього найважливішого свята у житті кожного не забувались. Якщо сьогодні весілля справляють упродовж одного дня (як правило, вихідного), то ще зовсім недавно його гуляли цілий тиждень. І кожний день мав свою символічну назву, зокрема у селі Аполянка:

*П'ятниця – починальниця,
Субота – коровайниця,
Неділя – вінчальниця,
В понеділок – їсти та пити,
У середу – похмелятися,
А в четвер після обіду
Та й додому поїду [2, с. 38].*

Власне весілля в Аполянці передували такі дійства, як вивідини й сватання. Хтось із найближчої рідні хлопця, нібито, випадково заходив до

батьків дівчини й намагався дізнатися про шанси їхнього претендента на її руку і серце.

Сватати дівчину молодий ішов зі сватами – батьком і близькими родичами. Взявши хліб і палиці, приходили до хати дівчини. За старшого старосту, як правило, вибирали гострого на язик і дотепного чоловіка, який умів артистично виголошувати традиційну промову: «Ми – мисливці, шукаєм куницю – красну дівицю. До вас, часом, не забігала?». Дівчина мала, при цьому, сором'язливо стояти і колупати піч. На знак згоди вона розрізала принесений хліб зі словами: «Ріжу цю хлібину, а ви мене прийміть як свою дитину». У разі відмови вона давала хлопцеві гарбуза [2, с. 30].

Найбільше мешканці села Аполянка шкодують, що втратився звичай пекти коровай за давніми українськими традиціями. І, дійсно, зараз наречені просто замовляють коровай, а більшість пар обходиться просто тортом. З ностальгією про весільну минувшину, про випікання короваю, розповіла Гуцал Галина Архипівна: «Починали випікати ми коровай завжди в суботу. Одного разу і я була коровайницею, а в нас це щитається за великий почот. Поки пекли завжди співали:

*Піч наша регоче,
Короваю хоче,
А припічок посміхається,
Короваю дожидається* [2, с. 31].

Коли місили коровай, ми всьо робили разом за руки з другою коровайницею. Казали, що так молоді будуть жити без сварок. Після того, як ми ставили коровай у піч, мили руки у ночвах. Потім вмивали цьою водою батьків, а воду виливали під якесь дерево, частіше всього під яблуню чи вишню. Прикрашали коровай голубками, випеченими з тіста, калиною, барвінком. Коли на весіллі починали ділити коровай і пробувати його, то так переживала, аби всім сподобався. І поки випікався коровай, то дуже переживали, щоб гарний вийшов. Бо ж, кажуть, що коли тріснув коровай – то не буде в сім'ї щастя. Але, Слава Богу, на моєму віку ще такого не було» [2, с. 34].

Гуцал Галина Архипівна розповіла ще про дівич вечір: «Зараз ваш «дівішнік», як ви його називаєте, це стид і срам! Молоді дівчата просто напиваються і веселяться. У нас було зовсім не так... Називався цей вечір «торочини». Називався так, бо ми торочили рушники. Зараз молодий і молода окремо святкують, а колись молодий приходив також. Але вони не торочили рушники, не співали, не веселились, просто сиділи і наблюдали за всім цим. Потім мати давала всім вечеряти, після чого всі розходились. Але моя мама розповідала, що на її дівич-вечір їй розплітали косу. І наречений не мав права бути при цьому» [2, с. 41].

«У суботу починали запрошувати гостей на весілля. Молодий запрошував з боярином, а молода з дружкою. Спочатку запрошувала молода свої батьків, говорила: «Тату, мамо, прошу Вас на хліб, на сіль, на весілля». Запрошувати на дорозі не можна було, бо казали, що щастя в сім'ї не буде. Колись навіть, мама розказувала, що молода ходила запрошувати з хустинкою, в якій були

калачики. Той калачик запрошені гості розлуплювали, щоб «наречена була завжди молода» [2, с. 28].

Особливим виявилось знайомство студентів з Овчаренко Галиною Миколаївною, жінкою, яка знає багато народних пісень, обрядів, звичаїв, повір'їв. А ще, вона знана на селі вишивальниця. Особливу увагу, серед барвистих рушників, привернув вишиваний рушник, виконаний давньою технікою, яку в селі називають «закид», варто наголосити, що в інших селах Уманщини, приміром в селі Громи – «перекид»). Майстриня припускає, що зміст цього рушника відтворювали жінки трьох, можливо і більше поколінь. За орнаментальною тематикою – це сюжетний рушник, на якому зображено молодіжне дозвілля – водіння хороводу [2, с. 30].

д) Висновки. Отже, багатство дефінітивного ряду з різних наукових традицій класичного і сучасного стану вивчення фольклору в світі створює широку й глибоку теоретико-методологічну основу для вироблення посутнього термінологічно-понятійного та категоріального апарату, повнішого й точнішого розуміння того, що таке фольклор. Задля цього необхідно розглянути специфіку фольклору – його основних та допоміжних ознак, функцій у регіональному аспекті.

Під час викладання української літератури в загальноосвітній школі необхідно використовувати різні шляхи залучення місцевих фольклорних матеріалів: проведення зустрічей з старожилами села, з фольклорними колективами, фольклорно-етнографічну діяльність учнівську та особисту.

Завдяки своїй сутності українська народна творчість несе в собі невичерпний пізнавальний, моральний та естетичний потенціал, а тому ознайомлення з нею у шкільному віці дає можливість більше дізнатися про історію життя свого народу, зрозуміти його світогляд, проїнятися ідеалами і почуттями, пізнати народну мораль.

Література

1. Денисюк І. Національна специфіка українського фольклору / І. Денисюк // Слово і час. – 2003. – № 9. – С.17 – 23; № 10 – С. 41 – 49.
2. Звичаї та обряди села Аполянка Уманського району Черкаської області / Архівні матеріали лабораторії «Етнологія Черкаського краю». – Ф. 2014. – П. 420. – Арк. 25 – 49.
3. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2015 – 2019 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/konczepczya-naczionalno-patriotichnogo-vixovannya-ditej-tamolodi.html>.
4. Логвиненко Н. Роль і місце фольклору в системі літературної освіти школярів // Українська література в ЗОШ. – 2004. – № 2. – С. 6 – 12.
5. Рекомендація ЮНЕСКО державам-членам про збереження фольклору //НТЕ, 1990. – № 2.– С. 3.
6. Сивачук Н. П. Старовинні пісні Уманщини (записані з голосу Мотрони Сінкевич) / Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – 2001. – 38 с.

Анотація. Дослідження присвячене регіональному фольклору історичної Уманщини, зібраного викладачами та студентами факультету української філології під час фольклорної експедиції у селі Аполянка Уманського району Черкаської області, що здійснювалася у межах роботи науково-дослідної лабораторії «Етнологія Черкаського краю» УДПУ імені Павла Тичини.

У статті зацентровано увагу на проблемах дослідження регіонального та локального фольклору.

Доведено, що фольклористично-етнографічна діяльність є ефективною у засвоєнні учнями фольклору рідного краю.

Мамчур Н.С.

**ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ФОЛЬКЛОРА СЕЛА
АПОЛЯНКА УМАНСКОГО РАЙОНА ЧЕРКАССКОЙ ОБЛАСТИ (за
материалами фольклорно-этнографической экспедиции)**

Аннотация. Исследование посвящено региональному фольклору исторической Уманщины, собранного преподавателями и студентами факультета украинской филологии во время фольклорной экспедиции в селе Аполянка Уманского района Черкасской области, которая осуществлялась в пределах работы научно-исследовательской лаборатории "Этнология Черкасского края" УДПУ имени Павла Тычины. В статье зацентровано внимание на проблемах исследования регионального и локального фольклора. Доказано, что этнографическая и фольклористическая деятельность является эффективной в усвоении учениками фольклора родного края.

Mamchur Natalia

**EDUCATIONAL POTENTIAL OF FOLKLORE IN APOLYANKA
VILLAGE, UMAN DISTRICT, CHERKASY REGION
(based on materials of folklore and ethnographic expedition)**

Summary. Formation of society is impossible without cultural phenomena and traditions of the past. Comprehensive understanding of the folklore as an important part of cultural memory places it at the proper level of functioning in the system of intellectual, aesthetic and cultural education of the people.

The study of oral folk works has an important educational value. This was emphasized by the classics of pedagogy such as Grygoriy Vashchenko, Kostiantyn Ushynsky, Anton Makarenko, and was also supported by such modern scholars as Olga Sukhomlynska, Nataliya Syvachuk, Volodymyr Kuz, Galyna Klovak and others. The issue of folklore's educational potential and its importance in the process of national school formation, preservation of folklore memory are paid attention to in their scientific works.

Taking into consideration these facts, the authors of the research concentrated at the regional folklore of Uman district, collected by the teachers and students of Ukrainian Philology Faculty during the folklore expeditions to the village of Apolyanka in Uman district, Cherkasy region. This activity was carried out within the

framework of the research laboratory “Ethnology of Cherkasy region” in Pavlo Tycyna Uman State Pedagogical University.

The article is devoted to the issues of regional and local folklore that is a component of spiritual activity, aimed not only at preserving, spreading and consuming the spiritual values of traditional folk culture, but also at creating new values. The necessity of interconnection of academic scientific discourse and educational practice is explained. The folklore heritage of Apolianka village and its genre diversity have been analysed on the base of fund materials in research laboratory “Ethnology of Cherkasy region”.

It has been proved that the ethnographic activity is effective for adoption of native land folklore by students. It is stated that different types of local folklore materials should be used at Ukrainian literature lessons. Meetings with village old residents, folklore groups, students’ folklore and ethnographic activities are said to be rather important at comprehensive schools.

The Ukrainian folklore has an inexhaustible cognitive, moral and aesthetic potential, and, therefore, getting acquainted with it at school age makes it possible to learn more about the history of the people’s life, to understand national outlook, to adopt ideals and feelings and to know national morality.

Ключові слова: виховання, фольклор, звичаї, обряди, фольклорно-етнографічні експедиції, село Аполянка Уманського району Черкаської області.

Ключевые слова: воспитание, фольклор, обычаи, обряды, фольклорно-этнографические экспедиции, село Аполянка Уманского района Черкасской области.

Keywords: education, folklore, customs, rituals, folklore and ethnographic expeditions, Apolianka village, Uman district, Cherkasy region.